

Challenges of Machine Translation and Artificial Intelligence in Teaching Arabic–Persian Translation in Iran

Habib Keshavarz^{OR}

Department of Arabic Language and Literature, Semnan University, Semnan, Iran.
hkeshavarz@semnan.ac.ir

Ali Zeighami^{OR}

Department of Arabic Language and Literature, Semnan University, Semnan, Iran (**Corresponding author**).
zeighami@semnan.ac.ir

Abstract

One of the major challenges in translation education today is the effective training of competent translators through contemporary pedagogical approaches. Recent advances in artificial intelligence (AI) have substantially improved the quality and capabilities of machine translation (MT). However, despite the continuing importance of human translators, these technological developments have created new challenges for both translation learners and educators. Employing a descriptive-analytical approach, this study examines several key challenges, including students' submission of AI-generated translations in place of their own work and the potential reduction in learners' cognitive engagement during the language-learning process. To address these challenges, the study proposes several pedagogical strategies, including the integration of AI tools into translation instruction, explicit instruction on the differences between human and machine translation, and the development of AI-assisted translation activities and exercises. The findings suggest that translation instructors should familiarize students with the capabilities and limitations of AI while adapting their pedagogical practices to ongoing technological developments. In addition, participation in specialized training workshops on AI applications and greater attention to computational linguistics are recommended for instructors involved in Arabic–Persian translation education. These measures can help preserve translators' professional autonomy and competence while enabling them to make effective and informed use of emerging technologies in translation practice.

Keywords: Translation Pedagogy; Artificial Intelligence; Machine Translation; Arabic–Persian Translation.

¹ **Cite this article:** Keshavarz, H. & Zeighami, A. (2026). Challenges of Machine Translation and Artificial Intelligence in Teaching Arabic–Persian Translation in Iran. *Research in Arabic Language and Literature Education* 8(2) p. 1-11.

<https://doi.org/10.48310/alle.2025.18575.1217>

Received: 2026/02/13; **Revised:** 2026/06/02; **Accepted:** 2026/06/22; **Published online:** 2026/10/02

Article type: Research Article

Publisher: Farhangian University



©2026 authors retain the copyright and full publishing rights.

تحديات الترجمة الآلية والذكاء الاصطناعي في تدريس الترجمة العربية-الفارسية في إيران

حبیب کشاورز^۱

قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة سمنان، سمنان، إيران. hkesavarz@semnan.ac.ir

علی ضیغمی^۲

قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة سمنان، سمنان، إيران (الباحث المسؤول). zeighami@semnan.ac.ir

الملخص

تُعَدُّ مسألة إعداد مترجمين أكفاء بالاستفادة من الأساليب الحديثة من القضايا التي تحظى بأهمية متزايدة في الوقت الراهن. وفي السنوات الأخيرة، ولا سيما مع التطور الملحوظ في مجال الذكاء الاصطناعي، شهدت الترجمة الآلية تطوراً كبيراً، وأصبحت تتمتع بمستوى ملحوظ من الجودة؛ ومع ذلك، لا يزال من المتعذر الاستغناء بصورة كاملة عن الترجمة البشرية. وقد أفرز هذا التطور في الوقت نفسه عدداً من التحديات أمام المترجمين ومدّري الترجمة على حدّ سواء. وانطلاقاً من ذلك، تسعى هذه الدراسة، التي اتبعت المنهج الوصفي-التحليلي، إلى بحث بعض التحديات الراهنة، من أبرزها لجوء المتعلمين إلى تقديم ترجمات مولدة بالذكاء الاصطناعي بدلاً من إنجاز الترجمات بأنفسهم، وما قد يترتب على ذلك من تراجع في النشاط الذهني والمشاركة المعرفية اللازمة لدى متعلّمي اللغة خلال عملية التعلّم. ولمواجهة هذه التحديات، تقترح الدراسة عدداً من الحلول، من بينها إعادة النظر في استراتيجيات التدريس من خلال توظيف أدوات الذكاء الاصطناعي بصورة هادفة في العملية التعليمية، وبيان الفروق بين الترجمة البشرية والترجمة الآلية من قبل المدرّس أثناء عملية التدريس، وتصميم تمارين ترجمة متنوعة تستفيد من إمكانيات الذكاء الاصطناعي. وتشير نتائج الدراسة إلى ضرورة تعريف مدرّسي الترجمة الطلاب بإمكانات للذكاء الاصطناعي وحدوده في مجال الترجمة، وتحديث استراتيجيات تدريس الترجمة بما يتواءم مع التطورات التكنولوجية المتسارعة. كما تبرز أهمية مشاركة مدرّسي الترجمة العربية-الفارسية في إيران في ورش العمل والدورات التدريبية المتخصصة للتعرف إلى أدوات الذكاء الاصطناعي وإمكاناته وتطبيقاته في مجال الترجمة، فضلاً عن إيلاء اهتمام أكبر بموضوعات اللغويات الحاسوبية. ومن شأن هذه الإجراءات أن تساهم في الحفاظ على استقلالية المترجمين وكفاءتهم المهنية، مع تمكينهم من الاستفادة الفعّالة والواعية من التقنيات الحديثة في مجال الترجمة.

الكلمات المفتاحية: تعليم الترجمة، الذكاء الاصطناعي، الترجمة الآلية، الترجمة العربية-الفارسية، تحديات الترجمة.

چالش‌های ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی در تدریس ترجمه عربی - فارسی در ایران

حبیب کشاورز^۱

hkeshavarz@semnan.ac.ir

گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

علی ضیغمی^۱

zeighami@semnan.ac.ir

گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

یکی از مسائلی که امروزه باید به آن توجه زیادی شود، آموزش مترجمان کارآمد با استفاده از روش‌های روزآمد است. اخیراً به‌ویژه پس از پیشرفت چشمگیر هوش مصنوعی، ترجمه ماشینی رشد زیادی کرده و از کیفیت قابل قبولی برخوردار است؛ هرچند هنوز نمی‌توان از ترجمه انسانی کاملاً بی‌نیاز شد، اما این مسئله هم برای مترجمان و هم برای مدرّسان ترجمه، چالش‌های فراوانی ایجاد کرده است. بر این اساس در این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی تهیه شده است، سعی بر آن است که ابتدا برخی از چالش‌های فرارو نظیر ارائه ترجمه هوش مصنوعی از سوی فراگیران، به‌جای ترجمه انسانی، کاهش پویایی و فعالیت ذهنی لازم زبان‌آموزان در طول دوره زبان‌آموزی بررسی و راه‌کارهایی چون تغییر راهبردهای تدریس با معرفی و به‌کارگیری هدفمند ابزارهای هوش مصنوعی در هنگام تدریس، بیان برخی از تفاوت‌های ترجمه انسانی با ترجمه هوش مصنوعی از سوی مدرّس در هنگام آموزش، ایجاد تمرین‌های مختلف ترجمه با استفاده از امکانات هوش مصنوعی برای این چالش‌ها ارائه شود. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در زمینه آموزش ترجمه مدرّسان باید دانشجویان را با امکانات هوش مصنوعی در زمینه ترجمه، آشنا کنند و راهبردهای خود در تدریس ترجمه را با توجه به پتانسیل‌های هوش مصنوعی به‌روزرسانی نموده؛ همچنین شرکت در کارگاه‌ها و دوره‌های تخصصی آشنایی با امکانات و ابزارهای هوش مصنوعی و همچنین تمرکز بیشتر بر مباحث زبانشناسی رایانه‌ای، برای مدرّسین ترجمه عربی - فارسی بسیار ضروری است.

کلیدواژه‌ها: آموزش ترجمه، هوش مصنوعی، ترجمه ماشینی، ترجمه عربی - فارسی.

^۱ **استناد به این مقاله:** کشاورز، حبیب؛ ضیغمی، علی (۱۴۰۵). چالش‌های ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی در تدریس ترجمه عربی - فارسی در ایران. پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۸(۲)، ص ۱۱-۱.

<https://doi.org/10.48310/alle.2025.18575.1217>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۴؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۳/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۷/۱۰
نوع مقاله: مقاله پژوهشی ناشر: دانشگاه فرهنگیان ۱۴۰۵ © نویسندگان دارنده حق مولف مقاله خود بدون محدودیت هستند.



۱- مقدمه

هرچه ارتباط بین کشورها و ملت‌ها بیشتر باشد، نیاز به ترجمه بیشتر خواهد بود. امروزه با شدت گرفتن پیشرفت‌های فناوری ارتباط بین مردم جهان نیز شدت بیشتری گرفته و بسیار بیشتر شده است؛ از این رو نیاز به مترجمان زبردست بیش‌ازپیش احساس می‌شود. به همین دلیل شرکت‌های فناوری بزرگ در دنیا هزینه‌های زیادی در زمینه راه‌اندازی و بهبود ترجمه ماشینی انجام داده و می‌دهند؛ اما هنوز ترجمه ماشینی به آن اندازه پیشرفت نکرده است که بتوان مترجمان انسانی را کاملاً نادیده گرفت. آموزش ترجمه به‌عنوان یکی از مقوله‌های یادگیری اکتسابی انسان، پدیده‌ای است که نیازمند اهتمام به اصول و راهکارهای یاددهی با بهره‌گیری از دانش و تخصص کارشناسان و نظریه‌پردازان و تلاش برای ایجاد بسترها و سازوکارهای روش‌مند و علمی برای تربیت افراد مستعد و توانمند در این حوزه است (باقری، فکری، ۱۳۹۹: ۳۶). برنامه‌ریزی درسی باید بر اساس معیارهای علمی شکل گیرد. این معیارها در هر دوره ایجاب می‌کند که امکانات و ابزارهای موجود در تدوین برنامه‌های درسی در نظر گرفته شود. در دروس آموزش ترجمه نیز با توجه به تغییراتی که در این عصر ایجاد شده، باید برنامه‌ای تعریف شود که بتوان از این ابزارها و امکانات به بهترین شکل ممکن بهره گرفت. بنابراین اگر بخواهیم در آموزش ترجمه همچنان از روش‌های قدیمی و همان منابع و امکانات استفاده کنیم مطمئناً نتیجه مطلوب حاصل نخواهد شد. برای ترجمه خوب و به‌عبارت‌دیگر، مترجم خوب بودن، دانستن حداقل دو زبان مبدأ و مقصد، شرط اصلی است، ولی کافی نیست؛ زیرا با تکیه بر این توانایی، البته در سطح عالی، فقط می‌توان کلمه به کلمه و اصطلاحاً تحت‌اللفظی ترجمه کرد. پس از داشتن شرط اولیه، مترجم باید قوانین ترجمه را نیز بداند و اصول و روش ترجمه را بشناسد (مؤذن‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۶۸) و به فرهنگ مردم در زبان مبدأ و مقصد تسلط داشته باشد. فرایند آموزش ترجمه از سطح زبانی آغاز می‌شود و به سطح فرهنگی ختم می‌گردد. در فرایند ترجمه، مترجم با دو یا چند زبان متفاوت سروکار دارد؛ بنابراین باید تمام سطوح (خرد و کلان) زبانی این زبان‌ها را مطالعه و مقایسه کند تا آن‌ها را در متن مبدأ تحلیل نموده، سپس در متن مقصد از نو ترکیب نماید. نحوه انتقال از زبان مبدأ به مقصد بسیار حائز اهمیت است و اخذ فن‌ها و راهبردهای ترجمه را می‌طلبد؛ به این ترتیب در مرحله دوم نوآموزان با تحلیل متن و گفت‌وگو آشنا می‌شوند و نحوه ارتباط و انتقال مفاهیم و محتوی در بافت فرهنگی - اجتماعی را فرامی‌گیرند و از این طریق، توانش انتقال را در خود تقویت می‌کنند. آموزگاران ترجمه می‌توانند از پیکره‌های دو زبانی و مقایسه‌پذیر، به‌عنوان ابزار کمک‌آموزشی استفاده کنند تا نوآموزان با موقعیت‌ها و نظام‌های مختلف زبانی و استفاده از آن‌ها و نیز روش ترجمه در موقعیت‌های مختلف بافتی آشنایی یابند (مبارکی و امین زاده، ۱۳۹۲: ۱۵۰-۱۵۱). مقوله ترجمه بین دو زبان فارسی و عربی نیز سابقه طولانی دارد و به قبل از ظهور اسلام برمی‌گردد که بیشتر به‌صورت فردی و پیک‌های ارسالی از سوی دربار شاهان ایران و برخی زعمای قبایل عرب بود؛ اما یادگیری ترجمه به‌صورت گسترده‌تر در دوره عباسی و ایجاد مراکزی برای ترجمه آثار خارجی به زبان عربی بود و کم‌کم در طول سالیان بعد و افزایش ارتباطات اجتماعی و فرهنگی تا دوره معاصر، اشکال مختلف به خود گرفت. نکته‌ای که در ابتدا و قبل از ورود به جزئیات پژوهش باید به آن اشاره کرد این است که منظور از آموزش ترجمه عربی - فارسی در این پژوهش، آموزش ترجمه عربی - فارسی در دانشگاه‌های ایران و به‌خصوص رشته زبان و ادبیات عربی و مترجمی زبان عربی است که عمده‌تاً محدود به چند واحد درسی در این حوزه می‌شود و مدرّسین عمدتاً سعی می‌کنند در این دروس، فنون ترجمه را به‌صورت کلی و نظری به دانشجوی آموزش دهند؛ و به‌ندرت شاهد هستیم که دانش‌آموختگان این رشته نیز به‌عنوان یک مترجم حرفه‌ای بتوانند به فعالیت بپردازند؛ چراکه طبق نظر بیشتر نظریه‌پردازان حوزه ترجمه «تسلط به زبان خارجی به معنای توانایی ترجمه نیست» (حقانی، ۱۳۸۳: ۶۴). ورود مقوله‌های جدید نظیر ترجمه ماشینی^۱ و

¹ - Machine translation

ترجمه توسط ابزارهای هوش مصنوعی^۱ که اخیراً پیشرفت‌های چشمگیری را با تکیه بر یادگیری عمیق^۲ داشته، مقوله آموزش ترجمه را در بسیاری از زبان‌ها از جمله فارسی و عربی با چالش‌ها و فرصت‌هایی روبرو کرده است.

۱-۱ پیشینه پژوهش

خانی و شجاعت (۱۴۰۳) در مقاله خود با عنوان «هوش مصنوعی و آینده آموزش پیش‌دبستانی» به این نتیجه رسیده‌اند که کشورهای مختلف باید بتوانند متناسب با فرهنگ و جامعه خود از هوش مصنوعی در امر آموزش بهره ببرند.

باقری و فکری (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان «چالش‌های آموزش ترجمه عربی- فارسی در دانشگاه‌های ایران از نگاه استادان» به این نتیجه رسیده‌اند که دانشجویان ترجمه باید کار با ابزارهای جدید را فراگیرند تا بتوانند علاوه بر سرعت بخشیدن به ترجمه خود در تصحیح ترجمه‌ها نیز از آن بهره گیرند.

نظری و قاسمی موسوی (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان «مسائل، مشکلات و راهکارهای تدریس ترجمه» به بررسی چالش‌های موجود در تدریس ترجمه عربی در دانشگاه‌های ایران پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که سرفصل درسی رشته زبان و ادبیات عربی باید تغییر یافته و وزن بیشتری به دروس ترجمه داده شود. همچنین روش‌های تدریس از استادمحور بودن فاصله گرفته و به سمت تمرین‌محور و دانشجو محور حرکت کند.

همانطور که مشاهده می‌شود در بیشتر موارد پژوهش‌ها در زمینه تأثیر هوش مصنوعی بر آموزش بر چگونگی استفاده از این ابزارها تمرکز دارند و پژوهش‌های کمتری به بحث چالش‌های هوش مصنوعی در امر آموزش پرداخته است. همچنین طبق بررسی انجام شده، تاکنون پژوهشی در زمینه تأثیرات هوش مصنوعی بر آموزش ترجمه عربی در ایران انجام نشده است و این مسئله ضرورت نگارش مقاله حاضر را دوچندان می‌کند.

ما در پژوهش حاضر بر آنیم با روش توصیفی و تحلیلی به بیان برخی از چالش‌های ایجاد شده بر اثر ورود ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی در مقوله تدریس ترجمه عربی - فارسی در دانشگاه‌های ایران پرداخته و ضمن ارائه راهکارهایی برای این چالش‌ها به سؤالات زیر پاسخ دهیم:

۱-۲ سؤالات پژوهش

۱- مهم‌ترین چالش‌های ترجمه ماشینی و استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی توسط زبان‌آموزان در مقوله تدریس ترجمه عربی- فارسی چیست؟

۲- هوش مصنوعی تا چه اندازه می‌تواند امر آموزش ترجمه را تهدید کند و راه مقابله با این تهدیدها چیست؟

۲- تاریخچه آموزش ترجمه

هرچند ترجمه قدمت طولانی دارد؛ اما ترجمه به شکل علمی از علوم نوظهور به شمار می‌رود؛ بنابراین آموزش ترجمه از آن نیز جوان‌تر است؛ و برخلاف آموزش سایر مشاغل، پرورش مترجمان کتبی و شفاهی در مؤسسات آموزشی تا نیمه سده بیستم سابقه نداشت (بیکر و سالدینا، ۱۳۹۶: ۱۷).

تأسیس دوره‌های تربیت مترجم در اروپا ابتدا از کشورهای آلمانی‌زبان و در دهه چهارم قرن نوزدهم میلادی آغاز گشت و بعد از آن در کشورهای اسکانندیناوی و از سال ۱۹۵۷ در فرانسه ادامه یافت. شایان ذکر است که اولین مرکز مستقل تربیت مترجم در سال ۱۹۳۰ در

^۱ - Artificial intelligence

^۲ - Deep learning

آلمان تحت عنوان مؤسسه هایدلبرگ^۱ نه در حوزه علوم انسانی و مراکز آموزش زبان بلکه در گروه رشته‌های بازرگانی و اقتصادی تأسیس شد (حقانی، ۱۳۸۳: ۶۱).

۱-۲- آموزش ترجمه در ایران

رشته مترجمی در دانشگاه‌های ایران هیچ‌گاه به‌عنوان رشته‌ای مستقل مطرح نبوده است. هرچند این رشته از زمانی که در قالب دوره‌های آموزشی در دانش‌سراهای عالی تدریس می‌شد تا به امروز که تحت عنوان رشته به معنای واقعی و دانشگاهی خود در دانشگاه‌ها ارائه می‌شود، دچار تغییر و تحولات زیادی شده، اما متأسفانه با وجود گذشت چند دهه هنوز جایگاه اصلی خود را در دانشگاه‌های ایران آن‌طور که شایسته است نیافته و کماکان این ذهنیت که تسلط به زبان خارجی به معنای مترجم‌بودن ضمنی یا مترجم شدن مترادف با گذراندن چندین واحد ترجمه است، وجود دارد (همان).

۲-۲- تاریخچه ترجمه ماشینی

افزایش قابلیت‌های رایانه در پردازش داده‌های زبانی و تفکر استفاده از ماشین در آموزش و پژوهش از یک‌سو و ضرورت ترجمه دانش و اطلاعات تخصصی در کوتاه‌ترین مدت از سوی دیگر، دانشمندان و متخصصان دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ را به فکر بهره‌گیری از مزایای رایانه در ترجمه و ارائه ایده ترجمه ماشینی انداخت. ایده ترجمه ماشینی به‌طور رسمی برای اولین بار از سوی ویور^۲ و در سال ۱۹۴۹ مطرح شد (حقانی، ۱۳۸۶: ۱۱۲). ترجمه ماشینی بعد از ظهور اینترنت به‌صورت آنلاین در اختیار همگان قرار گرفت. «در نیمه ۱۹۹۰، شرکت کامپوسرو^۳ ترجمه ایمیل‌ها را به‌صورت برخط آغاز کرد و شرکت سیستران^۴ نیز به منظور انجام ترجمه متن و ترجمه صفحات وب در سرویس‌های بیل فیس آلتا ویستا^۵، سامانه‌هایش را به‌صورت آنلاین در اختیار همگان قرار داد» (بیکر و سالدینا، ۱۳۹۶: ۳۴۶). ترجمه ماشینی با ظهور هوش مصنوعی به‌خصوص در چند سال اخیر پیشرفت و انتشار زیادی داشته است.

۳-۲- زبان‌شناسی رایانشی^۶

زبان‌شناسی رایانشی / رایانه‌ای یا زبان‌شناسی محاسباتی یا (CL) حوزه‌ای بین‌رشته‌ای است که از آمیزش مهندسی کامپیوتر، علوم کامپیوتر و زبان‌شناسی پدید آمده است. واژه‌ی «رایانش» در زبان فارسی به معنای «محاسبات» است. پژوهشگران این رشته معمولاً متن‌های مختلف را تبدیل به بردارهای فراوانی کلمات می‌کنند و سپس برای رسیدن به نتیجه‌ی موردنظرشان محاسبات لازم را بر روی این بردارها انجام می‌دهند. از این جهت است که به آن زبان‌شناسی «رایانشی» یا «محاسباتی» می‌گویند (آزمایشگاه هوش مصنوعی و علوم اسلامی و انسانی دیجیتال، ۱۴۰۳). استخراج یا پیشنهاد فرمول‌ها و ساختارهای دو زبان مبدأ و مقصد و تلاش در جهت بهبود این ساختارها از دیگر مقوله‌های رایج در زبان‌شناسی رایانشی است که به بهبود عملکرد ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی کمک شایانی می‌کند.

۴-۲- هوش مصنوعی

تعریف واحدی از هوش مصنوعی (AI) وجود ندارد؛ اما تعریف عمومی هوش مصنوعی عبارت از فناوری دارای قابلیت تفکر است. در اینجا صرفاً به یک تعریف از هوش مصنوعی اکتفا می‌شود. هوش مصنوعی یک سیستم هوشی است که با کمک انسان در یک فناوری ویژه برای کمک به انجام فعالیت‌های موجود کاربرد دارد. همچنین به علم و مهندسی ساخت ماشین‌های هوشمندی اشاره دارد

1 - Heidelberg Institute

2 - Weaver

3 - CompuServe

4 - Systran

5 - Alta Vista

6- Computational Linguistics

که انواع مختلفی از مشکلات را از طریق پردازش زبان طبیعی، شبکه عصبی و یادگیری ماشین حل می‌کند (خانی، شجاعت، ۱۴۰۳: ۴۹۲). هوش مصنوعی دارای ابزارها و کاربردهای مختلفی است که در این مقاله قصد پرداختن به همه آنها نیست و به‌طور ویژه به تأثیر هوش مصنوعی بر روش‌ها و راهبردهای آموزش ترجمه به‌خصوص در دو زبان عربی و فارسی پرداخته خواهد شد.

۳- چالش‌های ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی در تدریس ترجمه

در این بخش به بررسی چالش‌های ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی در تدریس ترجمه خواهیم پرداخت و در انتهای هر چالش، راه‌حل‌هایی ارائه می‌شود. نخستین چالش در این زمینه این است که روش‌های تدریس موجود دیگر پاسخگوی نیازهای فراگیران نیست و باید در روش تدریس تغییرات اساسی اعمال شود. در برنامه‌های آموزش ترجمه در قدیم شیوه آموزش معلم محور^۱ بوده است که شیوه‌ای تجویزی است. پیروی از این روش در دوره‌های گذشته اجتناب‌ناپذیر بوده است؛ زیرا این برنامه‌ها صرفاً شامل آموزش زبان بیگانه بوده است و از آنجایی که ساختار زبان نسبتاً عینی است؛ نوآموزان بایستی دانسته‌های زبانی معلم را عیناً یاد بگیرند (پیم، ۲۰۰۲: ۱). همانطور که گفته شد با توجه به تغییرات عصر جدید و ظهور فناوری‌های نوظهور، دیگر روش‌های تدریس ترجمه سنتی از جمله روش تدریس مدرس محور چندان پاسخگوی نیازها نیست؛ بنابراین مدرّسان باید با در نظر گرفتن این امور از روش‌هایی بهره ببرند که بیشترین کارایی را داشته باشد. در این بین ظهور فناوری‌های نوین، به‌خصوص مقوله هوش مصنوعی، علاوه بر ایجاد برخی چالش‌ها در امر تدریس، از سوی دیگر می‌تواند کمک شایانی در به‌روزرسانی روش‌های تدریس و پیاده‌سازی روش‌های ارتباطی^۲ در این حوزه داشته باشد، اما آنچه مهم است تدریس باید به‌گونه‌ای باشد که پویایی و نشاط ذهنی زبان‌آموز هنگام استفاده از ابزارهای ترجمه ماشینی دچار اختلال و تنبلی نشود، بلکه بالعکس با استفاده از تمرینات مختلف که در بستر ابزارهای هوش مصنوعی نیز می‌تواند انجام شود، باعث پویایی بیشتر ذهن مترجم شود که بتواند در کنار این ابزارها، با خلاقیت خود، بهترین عملکرد را ارائه دهد.

۳-۱- نیاز به سرعت انجام ترجمه

یکی از ویژگی‌های عصر جدید سرعت گرفتن انجام بسیاری از کارهاست. ترجمه نیز از این قاعده مستثنا نیست و مترجم گاه در ارائه ترجمه فرصت زیادی ندارد. برای مثال برای انتشار یک خبر فوری در یک خبرگزاری گاه مترجم ممکن است، صرفاً چند دقیقه فرصت ترجمه داشته باشد و اگر بخواهد با روش‌های قدیمی اقدام به ترجمه و انتشار کند، هرچند که ممکن است ترجمه با کیفیتی ارائه دهد؛ اما ترجمه با تأخیر باعث می‌شود که آن خبر، ارزش خبری خود را از دست بدهد و چه‌بسا سردبیر آن خبرگزاری یا پایگاه خبری از انتشار آن خودداری کند. همچنین ممکن است یک رمان چند صد صفحه‌ای، به زبانی دیگر منتشر شود و ناشر از مترجم بخواهد که این رمان را در مدت محدودی ترجمه کند؛ اگر مترجم برای ترجمه یک رمان هرچند قطور چند ماه زمان صرف کند، حتماً از انتشار عقب می‌ماند و احتمالاً ناشران دیگر آن را زودتر منتشر خواهند کرد؛ بنابراین یکی از تأثیرات عصر جدید بر ترجمه سرعت گرفتن ترجمه است و اگر این سرعت همراه با افزایش کیفیت باشد، حتماً راهگشا خواهد بود؛ اما اگر صرفاً به سرعت توجه شود و کیفیت مغفول بماند، سرنوشت خوبی برای این‌گونه ترجمه‌ها نمی‌توان متصور شد، در اینجاست که مترجم با استفاده از امکانات ترجمه ماشینی و ابزارهای هوش مصنوعی می‌تواند بر سرعت و دقت عملکرد خود بیفزاید. بنابراین مدرّسان ترجمه علاوه بر آموزش فنون ترجمه به فراگیران، باید به آنها فن‌هایی را آموزش دهند یا ابزارهایی را به آنها معرفی کنند که سرعت ترجمه را بدون کم شدن کیفیت بالا ببرد.

1- Teacher-Centered

2- Communicative Method

۲-۳- ضرورت تغییر سرفصل درسی رشته‌های زبان و ادبیات عربی و مترجمی زبان عربی

در خصوص تغییر سرفصل درسی رشته، پژوهش‌های بسیاری انجام شده است و راهکارهای مختلفی چون: بازنگری اساسی در دروس رشته براساس زمینه‌های شغلی مرتبط و نیازهای کشور، درج یا افزایش دروسی مانند «مهارت‌های کاربردی ترجمه، ترجمه شفاهی و هم‌زمان، ترجمه تخصصی از فارسی به عربی، آشنایی با اصطلاحات تخصصی، کارگاه ترجمه، فن‌آوری‌های نوین، کارآفرینی در رشته زبان و ادبیات عربی، مهارت‌های ارتباطی و...» در واحدهای متعدد (ضیغمی، ۱۳۹۷: ۱۴۷)، هدف‌گذاری‌های بلندمدت در راستای پاسخگویی به نیازهای بازار کار، افزایش تعداد واحدهای مهارت‌های چهارگانه زبانی و توجه به فناوری‌های نوین در روش‌های آموزش زبان دوم (نورسیده و یعقوبی‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۸۲) ارائه شده است. سرفصل‌های رشته در چند سال اخیر مورد بازبینی و برخی تغییرات قرار گرفته است که نسبت به سرفصل‌های قبلی، بهبود یافته است، اما همچنان سرفصل‌های فعال رشته (۱-زبان و ادبیات عربی، کارشناسی پیوسته، تاریخ تصویب= ۱۴۰۰/۰۸/۱۲ ش، ۲- ادبیات عربی، کارشناسی ارشد ناپیوسته، تاریخ تصویب= ۱۱/۱۱/۱۳۹۶ ش ۳- زبان و ادبیات عربی، دکتری تخصصی، تاریخ تصویب= ۱۴۰۲/۰۱/۲۰ ش، ۴- مترجمی زبان عربی، کارشناسی پیوسته، تاریخ تصویب= ۱۳۹۱/۱۲/۲۰ ش ۵- مترجمی زبان عربی، کارشناسی ارشد ناپیوسته، تاریخ تصویب= ۱۳۹۷/۰۸/۱۹ ش، ۶- مطالعات ترجمه عربی، دکتری تخصصی، تاریخ تصویب= ۱۳۹۳/۰۶/۱۶ ش) (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۴۰۳) نیازمند توجه بیش‌ازپیش در آن به فناوری‌های جدید به‌خصوص ابزارهای هوش مصنوعی و مدنظر قرار دادن مقوله‌هایی چون آشنایی با مفاهیم زبان‌شناسی رایانه‌ای، هوش مصنوعی و کاربرد آن در زبان عربی و فارسی است.

۳-۳- نیاز به آموزش مهارت ماشین‌نویسی

یکی از مهم‌ترین تأثیراتی که فناوری بر آموزش ترجمه داشته است، این است که در آموزش ترجمه علاوه بر آموزش فنون ترجمه باید شیوه کار با ابزارهای جدید نیز آموزش داد. در عصر حاضر سال‌هاست که دیگر نمی‌توان ترجمه را ابتدا بر روی کاغذ نوشت، سپس آن را به کامپیوتر منتقل کرد. تا چندسال پیش عنوان می‌شد، مترجم باید این توانایی را داشته باشد که هم‌زمان ترجمه خود را در نرم‌افزارهای کامپیوتری ازجمله (Microsoft Word) تایپ کند، نمودار و جدول ترسیم کند و...؛ و بر اساس فرمت و چارچوب خاصی مقاله را ارسال نماید؛ امروزه از این مرحله و اقدامات بازمه فراتر رفته‌ایم و مترجم با استفاده از امکانات فناوری‌های جدید و هوش مصنوعی می‌تواند، به‌صورت خواندن فایل صوتی یا با تصویربرداری و اسکن نمودن یک متن به زبان عربی یا فارسی، اقدام به ترجمه آن به زبان دیگر در کسری از ثانیه نماید. ترجمه ماشینی دیگر محدود به متن‌های ورودی نیست، بلکه می‌توان به‌صورت شفاهی جملاتی را به زبان مقصد بیان نمود، یا با عکس‌برداری از متن اصلی و حتی ورودی از فایل‌های دیگر نظیر PDF نیز اقدام به وارد کردن متن به زبان مبدأ نمود؛ بنابراین یکی از مواد درسی که ارائه آن در جدول درسی دانشجویان رشته ضروری است، آشنایی با فناوری‌های نوین و آموزش کار با ابزارهای جدید هوش مصنوعی است.

۴-۳- منسوخ شدن فرهنگ لغت‌های کاغذی و رواج فرهنگ لغت‌های برخط

زبان یک عنصر پویا و زنده است. به همین دلیل نمی‌توان واژه‌ها را در یک فرهنگ لغت محصور کرد و انتظار داشت یک فرهنگ لغت تا سال‌ها پاسخگوی نیاز مترجمان باشد. در عصر حاضر به‌روزرسانی فرهنگ لغت‌های آنلاین به‌آسانی و بسیار سریع‌تر از فرهنگ لغت‌های کاغذی انجام می‌شود. علاوه بر این یافتن واژگان به‌ویژه برای نوآموزان ترجمه در فرهنگ لغت‌های کاغذی دشوار است. این دشواری در زبان عربی که عمده‌تأ فرهنگ لغت‌ها بر اساس ریشه مدخل‌گزینی شده‌اند، بیشتر است.

همچنین سرعت دستیابی به معنای واژگان در فرهنگ لغت‌های برخط، بسیار بیشتر از فرهنگ لغت‌های سنتی است. از این رو یکی از مواردی که ضرورت دارد مدرسان ترجمه وقت زیادی به آن اختصاص داده و به دانشجویان ترجمه آموزش دهند، معرفی بهترین فرهنگ لغت‌های برخط و ابزارهای هوش مصنوعی که در حوزه ترجمه کاربرد دارد و چگونگی استفاده صحیح و هدفمند از آن‌هاست.

۳-۵- تبدیل از مترجم به ویرایشگر ترجمه

با پیشرفت فناوری به‌ویژه ظهور هوش مصنوعی و تأثیر آن بر ترجمه، چه بخواهیم و چه نخواهیم، ترجمه ماشینی جایگزین بسیاری از مترجمان خواهد شد و در آینده نه‌چندان دور، دیگر احتمالاً بخش زیادی از ترجمه‌ها توسط ماشین انجام خواهد شد. در این صورت مترجمان به‌جای ترجمه باید به سمت ویرایش ترجمه انجام شده توسط ماشین سوق پیدا کنند. بر این اساس یکی از مهارت‌هایی که در آموزش ترجمه باید مورد توجه قرار گیرد، آموزش ویراستاری و ویرایش ترجمه است. هرچند مترجمان با این مهارت‌ها بیگانه نیستند و هر مترجمی به‌ناچار باید ترجمه خود را ویرایش کند؛ اما ویرایش ترجمه ماشین برای مترجمان می‌تواند چالش جدیدی باشد که نیازمند یادگیری مباحث تخصصی و مرتبط با زبانشناسی رایانشی نیز هست.

۳-۶- ظهور شکل‌های جدید ترجمه و لزوم فراگیری تعامل با آن‌ها

ترجمه تا قبل از عصر حاضر بیشتر به دو نوع ترجمه مکتوب یا ترجمه هم‌زمان محصور می‌شد؛ اما با پیشرفت فناوری شکل‌های جدیدی از ترجمه ظهور یافته است که می‌تواند مترجم بتولند این‌گونه ترجمه‌ها را نیز انجام دهد. برای مثال زیرنویس کردن ترجمه فیلم‌ها که نیاز به نرم‌افزارهای خاص و تسلط بر این نرم‌افزارها دارد. همچنین ترجمه سایت‌ها به زبان‌های دیگر، نیازمند تسلط مترجم به زبان‌های برنامه‌نویسی است. در دوره‌های آموزش ترجمه، حتماً باید به این مسائل اشاره شود و حتی اگر امکان آموزش آن‌ها در ضمن مواد درسی نیست، این مهارت‌ها به شکل کارگاه‌های کوتاه‌مدت به دانشجویان ترجمه آموزش داده شود. با توجه به گسترش حوزه ادبیات دیجیتال^۱، فراگیر شدن ابزارهای هوش مصنوعی و سایت‌های ترجمه در محیط‌های مختلف، اکیداً پیشنهاد می‌گردد، در هنگام آموزش ترجمه از سوی مدرسان، علاوه بر آموزش مقوله‌های آشنایی با ابزارهای هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین؛ زبانشناسی رایانشی نیز مورد اهتمام قرار گیرد.

۳-۷- نیاز بیشتر به ایجاد انگیزه در دانشجویان

یکی از مشکلاتی که اخیراً در پی پیشرفت ترجمه ماشینی ایجاد شده است، این نکته است که با وجود ترجمه ماشینی با کیفیت قابل قبول، آیا نیازی به یادگیری ترجمه وجود دارد؟ آیا با پیشرفت بیشتر ترجمه ماشینی در سال‌های آینده، شغل مترجمی منسوخ می‌شود یا هنوز نیاز به مترجم انسانی وجود دارد؟ این‌ها سؤالاتی است که ذهن فراگیران ترجمه را درگیر کرده است و احتمالاً تأثیر منفی بر انگیزه این دانشجویان بر یادگیری ترجمه خواهد داشت. مدرّسان باید ابتدا خود پاسخ این سؤالات را بیابند تا بتوانند انگیزه‌های جدیدی در فراگیران ایجاد کنند. همانطور که اشاره شد یکی از مسائل مهمی که تأثیر منفی بر انگیزه فراگیران خواهد داشت در خطر بودن مشاغل مرتبط با ترجمه در سایه پیشرفت هوش مصنوعی است. باید به این مسئله توجه داشت که «تأمین اشتغال همواره یکی از چالش‌های اساسی جوامع و سیاستمداران بوده است؛ اما به دنبال تغییر و تحولاتی که فناوری‌های لبه دانشی از جمله هوش مصنوعی ایجاد کرده‌اند و تأثیرهای احتمالی که مشاغل آینده از این موج خواهند پذیرفت، اهمیت موضوع دوچندان شده است» (طهماسبی، محمدرضا: ۹۰). طبق گزارش‌های مراکز تحقیقاتی مختلف هوش مصنوعی بزرگ‌ترین تحول‌آفرین و تغییردهنده بازی در اقتصاد جهانی است و طبق نظر بسیاری از متخصصان یکی از روندهای مهم و اثرگذار در مشاغل آینده دیجیتالی‌سازی و استفاده از ربات‌ها و هوش

^۱ - Digital literature

مصنوعی است که موجب خودکار شدن فرایندها و خدماتی می‌شوند که توسط متخصصانی با دستمزد بالا ایجاد می‌شود (درویشی قزاقچی و موسوی، ۱۴۰۲: ۸۸۸). باید به این نکته توجه داشت که هوش مصنوعی هرچند تغییرات اساسی در مشاغل مرتبط با ترجمه ایجاد خواهد کرد، اما این به معنای از بین رفتن نیاز به مترجمان نیست؛ بنابراین ممکن است پیشرفت هوش مصنوعی تغییراتی را در مشاغل مرتبط با ترجمه ایجاد کند، اما در کنار آن فرصت‌هایی از جمله توسعه ابزارهای ترجمه و افزایش ضریب استفاده از ترجمه و ویرایش ترجمه هوش مصنوعی و ... ایجاد خواهد شد؛ اگر بخواهیم مثالی ملموس مطرح نماییم، درست است که با اختراع ماشین و ابزارآلات صنعتی، شغل‌هایی چون باربری با دست و حیوانات اهلی محدود و منسوخ گردید، اما همین تهدید خود فرصت‌های جدیدی ایجاد نمود و مقوله باربری با افزایش ضریب در مقدار و توان باعث ایجاد فرصت‌های شغلی جدید گردید و امروز به جای چند کیلو، شاهد جابجایی صدها تن بار از یک نقطه به نقطه‌ای دیگر و به شکل بسیار راحت‌تر هستیم؛ بنابراین با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی و ترجمه ماشینی، ممکن است نوع خاصی از ترجمه سنتی دچار چالش شود، اما نگارندگان معتقدند که با افزایش ضریب استفاده از ترجمه در بین اقشار مختلف مردم با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی و ترجمه ماشینی، فرصت‌های جدید در حوزه ترجمه ایجاد خواهد شد.

۴- نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه بیان شد، با گسترش ترجمه ماشینی و ابزارهای هوش مصنوعی که کار ترجمه را نیز در زبان‌های مختلف انجام می‌دهند؛ مدرّسان ترجمه عربی-فارسی با چالش‌هایی مانند ارائه ترجمه‌های هوش مصنوعی توسط دانشجویان به جای ترجمه شخصی، کاهش پویایی و فعالیت ذهنی زبان‌آموزان در طول دوره زبان‌آموزی و وابستگی بیش‌ازحد آنان به فناوری و ابزارهای ترجمه ماشینی و هوش مصنوعی مواجه شده‌اند. برای مقابله با این چالش‌ها، راهکارهایی مانند تغییر راهبردها و روش‌های تدریس، آشنایی هدفمند دانشجویان با قابلیت‌ها و محدودیت‌های هوش مصنوعی، بیان برخی از تفاوت‌های ترجمه انسانی با ترجمه هوش مصنوعی از سوی مدرّس در هنگام آموزش، طراحی تمرین‌های متنوع ترجمه و تأکید بر استفاده متعادل از ابزارهای سنتی و جدید پیشنهاد شده است. همچنین، شرکت مدرّسان در کارگاه‌های تخصصی هوش مصنوعی و آشنایی با زبان‌شناسی رایانه‌ای برای به‌روزرسانی مهارت‌ها و روش‌های تدریس ترجمه با توجه به ظرفیت‌های هوش مصنوعی ضروری است. این اقدامات می‌تواند به حفظ توانمندی مترجمان و تطبیق با فناوری‌های نوین و تمرکز بیشتر بر مباحث زبان‌شناسی رایانه‌ای با بومی‌سازی آن در دو زبان فارسی و عربی و گشودن افق‌های جدید، پیش‌روی آن‌ها کمک کند.

منابع

- باقری، علی قربان و مسعود فکری (۱۳۹۹) «چالش‌های آموزش ترجمه عربی - فارسی در دانشگاه‌های ایران از نگاه استادان این حوزه»، *مجله پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۲۳، صص ۳۵-۵۹.
- بیکر، مونا و گابریلا سالدینا (۱۳۹۶) *دایرةالمعارف مطالعات ترجمه*، ترجمه حمید کاشانیان، تهران: نشر نو.
- حقانی، نادر (۱۳۸۳) «آموزش ترجمه: زبان آموزی یا مترجمی»، *پژوهش ادبیات معاصر جهان*، تهران: دانشگاه تهران، شماره ۱۶، صص ۵۹-۷۴.
- حقانی، نادر (۱۳۸۶) *نظرها و نظریه‌های ترجمه*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- خانی، مریم و مهدیه شجاعت (۱۴۰۳) «هوش مصنوعی و آینده آموزش پیش‌دبستانی»، *تحقیقات راهبردی در تعلیم آموزش و پرورش*، یزد: مؤسسه آموزش عالی نگاره، صص ۴۹۱-۵۰۳.
- درویشی قزانچی، دنیا و فرانک موسوی (۱۴۰۲) «کاربرد هوش مصنوعی در آینده کاری معلمان، آموزش و یادگیری دانش آموزان»، *کنفرانس بین‌المللی مطالعات مدیریت فرهنگ و هنر*، صص ۸۸۷-۸۹۹.
- ضیغمی، علی (۱۳۹۷). «گروه‌های زبان و ادبیات عربی، حلقه مفقوده توسعه صنعت گردشگری ایران با کشورهای عربی»، *مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، تهران: انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۴۷، صص ۱۵۶-۱۳۷.
- طهماسبی، محمدرضا (۱۳۹۸) «روایت هوش مصنوعی و مسئله وضوح ناپذیری ذهن»، *مجله علمی نامه مفید*، قم: دانشگاه مفید قم، شماره ۲ صص ۸۱-۹۴.
- مبارکی، محسن و سیروان امین زاده (۱۳۹۲) «نظریه و توانش ترجمه: اساس علمی و عملی مدل نظام‌مند آموزش ترجمه»، *مطالعات زبان و ترجمه*، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۳ صص ۱۳۳-۱۵۳.
- مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، (۱۴۰۳). *آزمایشگاه هوش مصنوعی و علوم اسلامی و انسانی دیجیتال*، (تاریخ نقل = ۱۴۰۳/۰۹/۲۵ ش)، <https://ai.inoor.ir/research-areas/computational-linguistics>
- مؤذن‌زاده، زینب (۱۳۹۶) «آموزش ترجمه متون مطبوعاتی از روسی به فارسی و فارسی به روسی»، *نشریه مطالعات زبان و ترجمه*، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۳۰ صص ۱۶۳-۱۸۴.
- نظری، علی و سید اسماعیل قاسمی موسوی (۱۳۹۴) «مسائل و راهکارها تدریس ترجمه»، *مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، تهران: انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۳۷ صص ۱۹۵-۲۱۲.
- نورسیده، علی‌اکبر و ملیحه یعقوبی‌زاده (۱۳۹۴)، «به‌توانی مهارت‌های دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی از طریق بازتعریف برنامه درسی دوره کارشناسی بر اساس سرفصل‌های رشته هم‌شاخه زبان و ادبیات فرانسه»، *مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، تهران: انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۳۶، صص ۱۸۷-۱۶۷.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، (۱۴۰۳)، *لیست کامل رشته‌ها*: (تاریخ نقل = ۱۴۰۳/۰۹/۲۴ ش) <https://www.msrt.ir/fa/grid/283>